

Lawrence E. Stager, Daniel M. Master, J. David Schloen *et alii*, *Ashkelon 3, The Seventh Century B.C.*, Winona Lake, 2011, 817 p., 360 fig., 3 planșe și 87 de tabele. Lucrare din seria: Lawrence E. Stager, J. David Schloen eds., *Final Reports of the Leon Levy Expedition to Ashkelon*, Harvard Semitic Museum Publications

Al treilea volum al seriei privitoare la săpăturile expediției Leon Levy de la Așkelon, dintre anii 1985 și 2006, are în vedere descoperirile din secolul al VII-lea a.Chr. Seria monografică a început în 2008 și cuprinde până acum patru volume: Lawrence E. Stager, J. David Schloen, Daniel M. Master (eds.), *Ashkelon 1, Introduction and Overview (1985–2006)*, Winona Lake, 2008; B.L. Johnston, *Ashkelon 2, Imported Pottery of the Roman and Late Roman Periods*, Winona Lake, 2008; M.D. Press, *Ashkelon 4, The Iron Age Figurines of Ashkelon and Philistia*, Winona Lake, 2012. Alte șase volume sunt de așteptat să apară în viitorul apropiat. Pe lângă cei trei editori, nu mai puțin de alți 23 de autori semnează cele 28 de capitole, unele dintre acestea putând fi considerate ele însele mici monografii. Lucrarea are 817 pagini, cu peste 700 de ilustrații color inserate în text și cuprinde cinci părți principale, precedate de o prefață și o listă scurtă de abrevieri.

Distrușgerea Așkelonului de către Nebucadțenar al II-lea (Nabucodonosor) în luna Kislev (noiembrie/decembrie) 604 a.Chr. este amintită în mod excepțional de trei surse literare diferite, neinfluențate una de alta: *Cronica Babiloniană* (BM 21946, r. 18–20), poemele lui Alceu (Fr. 350 și 48) și *Biblie* (Eremia 47:3–5). Plecând de la acestea, expediția Leon Levy la Așkelon și-a propus să verifice urmele distrugerii prin cercetarea ruinelor din sec. al VII-lea, din două sectoare ale cetății în care s-au concentrat săpăturile: sectoarele 38 și 50. În primul caz, avem de-a face cu un loc de depozitare și producție a vinului (cramă), în cel de-al doilea cu un loc comercial (piață).

Prima parte a lucrării (p. 3–49) cuprinde trei capitole. În primul, Lawrence Stager (L.E.S.) oferă cititorului, într-o manieră sintetică, o imagine cât mai completă a campaniei babilonienilor și a Așkelonului în zorii distrugerii din 604. Cu această ocazie, L.E.S. face un mic excurs asupra uneia dintre problemele adesea dezbătute de orientaliști și

clasicști deopotrivă. Este vorba de descoperirile grecești din Levant. Contrar părerii comune, pentru care numărul mare de descoperiri ceramice din Grecia de est în Levant indică prezența în garnizoane a mercenarilor greci în slujba Egiptului, contextele de la Așkelon arată, mai degrabă, că această ceramică era folosită de către locuitorii cetății și că existența ei se explică în primul rând prin rețelele comerciale din care orașul făcea parte. În cazul de față, cele două contexte amintite dau mai degrabă dreptate unei astfel de interpretări, însă este încă dificil de a extrapola și pentru alte situri. Celelalte două capitole din prima parte privesc descrierea detaliată a celor două sectoare. Astfel, descoperirile de aici indică faptul că Așkelon era un oraș comercial de coastă, la fel ca și porturile maritime Sidon și Tîr în Fenicia. Deși comerțul maritim era principala activitate economică a orașului, legăturile pe uscat erau foarte strânse, de aici plecând drumuri în toate direcțiile posibile. Pe lângă rolul comercial în Mediterana orientală, cele două contexte contribuie și la înțelegerea producției locale. Astfel, producția de vin era importantă la Așkelon în sec. al VII-lea, aceasta fiind principala băutură.

Următoarele trei părți reprezintă nucleul acestei monografii. În 22 de capitole sunt prezentate materialele descoperite în cele două sectoare. Primele șapte capitole formează partea a doua (p. 53–338) și privesc descoperirile ceramice. În cei peste 1300 m² săpați a fost descoperită o cantitate impresionantă de fragmente, aproape 190000, care au fost selectate și înregistrate, dintre care cele mai expresive sunt publicate în cataloage. După un capitol privind clasificarea și analiza petrografică, sunt tratate, în funcție de proveniență, în capitole separate, produsele ceramice locale, feniciene, cipriote și nord siriene, sud-est levantine, egiptene și, într-un capitol extins, aproape cât o monografie, ceramica greacă (capitolul 10).

Câteva dintre importurile de ceramică greacă fuseseră semnalate de autoarea acestui capitol, Jane C. Waldbaum (J.C.W.), în mai multe studii, privitoare la prezența greacă în Levant, ce au intrat repede în literatura de specialitate. Importanța Așkelonului pentru periodizarea ceramicii grecești din epoca arhaică a făcut ca monografia de față să fie una dintre cele mai așteptate lucrări de către cei care se ocupă de respectiva epocă. Aceste descoperiri și altele similare, făcute în ultimii 20 de ani la Tel Miqne-Ekron, Tel Bataș-Timnah, Meșad Hașaviahu, Tel Kabri au contribuit decisiv la stabilirea periodizării și clasificării ceramicii din Grecia de est.

Din stratul de distrugere din anul 604 provin 270 de fragmente ceramice grecești, 1261 din straturile anterioare distrugerii, iar 39 din straturi post distrugere. Cu excepția a 17 fragmente corintice, celelalte vase provin din Grecia de est, în primul rând din Ionia. După analiza statistică, J.C.W. aduce în discuție importanța contextelor analizate pentru cronologia ceramicii est grecești (p. 130–132), apoi, pe scurt, discută despre proveniența acestor ceramici și răspândirea lor în Orientul Apropiat (p. 133–138). J.C.W. observă apropierea dintre ceramica de la Așkelon și coloniile timpurii din Marea Neagră, precum Histria și Borysthenes (așezarea de pe actuala insulă Berezan) sau din Peninsula iberică, în primul rând Huelva¹. Sunt prezente aici numeroase tipuri de cupe, amfore, hidrii, boluri cu păsări și rozete, cratere, farfurii, vase de bucătărie, căni, *mortaria*, multe necunoscute până acum, din Orientul Apropiat, și puțin cunoscute chiar și în locurile de proveniență. Majoritatea acestora datează din ultima treime a secolului al VII-lea, dată ce coincide cu primele importuri din *apoițiile* pontice.

¹ Această apropiere între ceramica din *apoițiile* milesiene timpurii din Marea Neagră, precum așezarea de lângă Taganrog, lângă Don, Borysthenes, Histria, Orgame, și importurile din estul Mediteranei a fost formulată relativ recent, iar Așkelon își are rolul său în această discuție, a se vedea de ex. articolul lui J.C. Waldbaum și J. Magness, *The chronology of early Greek pottery: the new evidence from seventh century B.C.: destruction levels in Israel*, AJA 101, 1997, p. 23–40.

Ca și în aceste colonii, în sec. al VII-lea este de notat relativ numeroasa prezență a ceramicii din Grecia de Est cu decor figurat animalier („Wild Goat” Style) (p. 246–279), aparținând mai ales stilului sud ionian Ic-d (SiA Ic-d după clasificarea propusă de M. Kerschner și U. Schlotzhauer) și, în mod excepțional, un fragment de cană (p. 280, cat. 410), ce prezintă un decor cu boboci de lotus, cunoscut în primul rând în stilul Fikellura. Botezat „proto-Fikellura”, fragmentul a fost descoperit într-un strat anterior distrugerii din anul 604, astfel că problemele pe care le ridică nu sunt simplu de rezolvat în acest moment. Alături de alte fragmente descoperite la Milet, fragmentul de față a contribuit la ridicarea cronologiei stilului Fikellura cu mai bine de o generație. Un subcapitol special (p. 307–324, cat. 496–548) îl reprezintă descoperirile amforice. Și aici, ca și pentru celelalte categorii ceramice, analiza lui J.C.W. este una minuțioasă, clasificarea făcându-se pe centre de producție, tipuri și subtipuri. Unele dintre acestea își găsesc paralele în literatură doar în coloniile pontice timpurii, precum două exemplare fragmentare (p. 317, cat. 523–524), cunoscute în ultimii ani la Histria. Acestea sunt atribuite de autoare unui centru din nord-estul egeean, mai probabil însă avem de a face, dacă luăm în considerare cele câteva criterii morfologice, cu un centru nord ionian. Este de menționat atât lipsa amforelor corintice, cât mai ales a celor atice de tip SOS. Spectrul acestor descoperiri amforice nu diferă deloc de cel al descoperirilor timpurii din Marea Neagră. Rămâne însă o problemă explicarea dispariției importurilor de amfore de transport din Grecia de Est în Orientul Apropiat după sfârșitul secolului al VII-lea, față de Pont, unde aceste importuri se găsesc într-o cantitate mai mare.

A treia parte (p. 341–588) a volumului cuprinde 12 capitole privitoare la alte artefacte decât ceramica. Astfel, sunt descrise sigiliile, amuletele egiptene, vasele din faianță și alabastru, podoabele, figurinele din teracotă, greutățile, armele etc. Multe din aceste descoperiri indică, la fel ca și la Tell Miqne-Ekron, o componentă egipteană mult mai puternică decât cea asiriană înaintea distrugerii din 604. A patra parte (p. 591–698) privește în primul rând resturile organice, de plante, animale și pești. Este un domeniu care s-a impus cu greu în arheologia clasică sau orientală.

Ultima parte cuprinde sinteza și concluziile scrise de Daniel M. Master și L.E.S. Mai întâi, descoperirile, îndeosebi ceramica, sunt analizate din punct de vedere cantitativ și spațial (p. 701–736). Dacă în cele trei părți centrale, materialele sunt studiate individual, în capitolul de sinteză sunt analizate în contextul imediat.

Capitolul de concluzii (p. 737–740), o bibliografie exhaustivă (p. 741–770), tabele de concordanță (p. 773–796), un index general și trei planșe cu profile din suprafețele cercetate încheie această lucrare excepțională.

Rezultatul eforturilor autorilor de a combina analiza unor texte literare cu o descoperire arheologică este reușit, fiind unul deosebit pentru prima epocă a fierului. Fără îndoială, descoperirile de la Așkelon reprezintă unul dintre cele mai importante repere pentru arheologia Mediteranei orientale în sec. al VII-lea, ca și pentru spații marginale, precum spațiul pontic.

Iulian Bîrzescu

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București;
e-mail: iulianbirzescu@gmail.com.

Aleksander Pluskowski, *The Archaeology of the Prussian Crusade. Holy War and Colonisation*, Routledge, Londra/New York, 2013, 428 p., 84 fig. în text.

Cartea domnului Aleksander Pluskowski – conferențiar la Universitatea Reading din Marea Britanie – se dorește a fi cea mai cuprinzătoare sinteză în limba engleză privind subiectul enunțat în titlu. Autorul a remarcat lipsa unei astfel de lucrări în literatura arheologică de limbă engleză, majoritatea contribuțiilor la tema respectivă fiind în limbile germană și poloneză.

Volumul explorează din punct de vedere arheologic și al culturii materiale perioada cruciadei împotriva triburilor prusiene în secolul al XIII-lea și societatea creată ulterior de Ordinul teuton, care a durat până în secolul al XVI-lea. Ne este furnizată astfel prima sinteză referitoare la cultura materială a unei societăți cruciate unice, create în sud-estul regiunii Mării Baltice în cursul secolului al XIII-lea, incluzând o gamă completă de date arheologice, de la construcțiile existente la artefacte și informații ecologice, integrate cu sursele scrise și artistice.

Pentru a-și atinge scopurile, autorul a conceput lucrarea în largi teme organizate cronologic, începând cu o schiță istorică, explorând așezările, castelele, orașele și peisajul statului teocratic al Ordinului teuton și încheind cu rolul monumentelor, reconstruite și ruinate din Prusia medievală, în lumea modernă, în contextul culturii poloneze.

Astfel, volumul a fost structurat în nouă mari capitole, precedate de: *lista ilustrației; prefață și mulțumiri; terminologie și glosar* (p. IX–XIX). Fiecare capitol, purtând un titlu sugestiv, cuprinde la rândul său mai multe subcapitole.

1. *Introducere: cadrul istoric și surse* (p. 1–42). În prima parte sunt fixate coordonatele istorice: războiul sfânt la Marea Baltică în secolul al XII-lea; Ordinul teuton în Prusia; consolidarea cruciadei timpurii; cucerirea Sambiei și apariția Marii Prusii; războiul în Pomerania și anexarea Gdanskului (Danzig); statul teuton și „eterna cruciadă” împotriva Lituaniei în secolul al XIV-lea; războiul cu Polonia și sfârșitul statului teuton. În cea de-a doua parte, sunt prezentate diversele surse: izvoare scrise, arta, arheologia, precum și cele interdisciplinare.

2. *Prusia precreeștină: societatea baltică medievală timpurie* (p. 43–88). Capitolul începe cu precizări legate de etimologie, limbaj și etnicitate, după care sunt abordate diverse probleme și fenomene: cultura materială; etnicitatea și structura socială; fortificațiile și așezările; regiunile Prusiei; Sambia – centru de putere regional; comerțul de lux și specializările artizanale; militarismul; religia – cheia înțelegerii diversității în Prusia precreeștină; arheologia religioasă a Prusiei; peisajul cultic; zeița și teiul; pietrele sculptate; cimitirele și cultul morții; sacrificiile de cai și umane; ținuturile de graniță creștine ale Prusiei – Kaldus, Kulmerland, Galindia, Masovia, Vistula și Elblag; activitatea misionară în Prusia înainte de cruciadă – Adalbert și Bruno; misiunile cisterciană și rusească. Capitolul se încheie cu concluzii privind caracteristicile culturii Prusiei înainte de cruciadă.

3. *Distrugerile războiului sfânt: cruciadă și colonizare în secolul al XIII-lea* (p. 89–139). În acest capitol sunt tratate: ideologia cruciadei în zona baltică; arheologia așezărilor estice – războiul sfânt și colonizarea; faza finală a fortificațiilor din Prusia; fortificațiile și castelele timpurii clădite de Ordinul teuton în Prusia; așezările din secolul al XIII-lea; arheologia colonizării Prusiei – ceramica, monedele, aspectele dendrocronologice, cărămizile și alte elemente de datare. Urmează chestiuni legate de frontiere și de extinderea acestora: Kulmerland – prima frontieră; complexul Kulm – Colmen, în Culmine (Kaldus), Starogrod, Kulm (Chelmo), Thorn, Graudenz (Grudziadz), Rehden (Radzyn Chelminski), Engelsburg (Pokrzywno); consolidarea castelilor și așezărilor în Kulmerland; Delta Vistulei și mlaștinile – frontiera cu Pomerania; Marienwerder (Kwidzyn), Christburg (Dzierzgon), Mewe (Gniew), Zantir, Biała Gora, Elbing (Elblag); Prusia Estică – cucerirea pădurilor și a zonei lacurilor; sfârșitul triburilor Warmia și Natangia; Sambia și sfârșitul comanderiilor din estul Prusiei; Prusia centrală – de la Lubavia la Galindia; Sudovia. Capitolul se încheie cu concluzii privind caracterul cuceririi și colonizării Prusiei în secolul al XIII-lea.

4. *Teritoriul castelilor roșii: consolidarea statului Ordinului Teuton în secolul al XIV-lea* (p. 140–195). Capitolul începe cu o privire de ansamblu asupra structurii și organizării, colonizării și populației Prusiei în secolul al XIV-lea. Continuă cu problematica castelilor și a conventelor: modele de castele; originile modelelor; construirea castelilor; mănăstirile – centre de viață spirituală și de promovare a ideologiei războiului sfânt; capele din castele; cultul Sfintei Maria; călătorii și ideologie de cruciadă în construirea conventelor; castelele – centre de organizare militară, politice, administrative și intelectuale; studiu de caz – Marienburg (Malbork) – castelul timpuriu; reconstruirea marelui castel; castelul mijlociu; incinta exterioară; orașul și comanderia Marienburg. Sunt tratate apoi chestiuni legate de monede și identitatea economică a Ordinului teuton; castelele de frontieră, călătorii, colonizări și explorarea resurselor; colonizarea teritoriilor de graniță slave.

5. *De la colonizare la urbanizare: orașe și comerț internațional* (p. 196–245). Capitolul se deschide cu o scurtă introducere privind orașele în epoca cruciadelor, arheologia și istoria urbană, după care sunt trecute în revistă principalele orașe: Elbing (Elblag), Thorn

(Torun), Danzig, alte orașe fortificate mai mici. Mai departe sunt urmărite aspecte ce țin de viața în coloniile urbane; comunitatea urbană; Ordinul teuton, Hansa și caracterul comercial internațional; caracterul și organizarea producției urbane; hinterlandul urban.

6. *Convertirea Prusiei: creștinarea statului Ordinului Teuton* (p. 246–293). Capitolul tratează fațetele multiple ale creștinării acestei regiuni pornind de la binomul cruciadă–convertire, care înseamnă în primul rând impunerea unui sistem parohial în Prusia, construirea bisericilor în teritoriul cucerit fiind primul pas. Autorul abordează chestiuni legate de: planimetria și decorarea bisericilor; domeniul episcopal – Kulm, Pomesania, Ermland, Sambia; bisericile urbane; mănăstirile și imboldul misionar; pelerinaj și cultul sfinților; ideologia cruciadei și convertirea religioasă; bisericile rurale; creștinarea prin colonizare; continuarea practicilor precreeștine. La final este evaluat global impactul creștinării după cruciada din Prusia.

7. *De la pădure la câmp: schimbările mediului înconjurător în Prusia medievală* (p. 294–336). În acest capitol, poate cel mai interesant, autorul analizează cruciadele din perspectiva efectelor asupra mediului, urmărind aspecte diverse: ținuturile împădurite; defrișările timpurii; curăturile medievale; vânatul și capturarea vânatului; câmpiile și luncile; agricultura în Prusia și impactul Ordinului; raportul dintre urbanizare și cultivare; creșterea animalelor; ținuturile umede; vânatul și pescuitul; aprovizionarea statului Ordinului teuton; apărarea zonelor colonizate; definirea peisajului colonizat. Din concluzii reiese cu claritate faptul că avem de-a face cu o transformare masivă a ținuturilor Prusiei medievale.

8. *Sfârșitul războiului sfânt: de la declinul statului cruciat în secolul al XV-lea la construirea amintirii Prusiei medievale în secolul XX* (p. 337–374). Capitolul tratează în prima parte trecerea de la războiul sfânt la cel lumesc; sfârșitul erei construirii castelilor; impactul și urmările anului 1410; orașele Prusiei în secolul al XV-lea; reformarea și sfârșitul Prusiei medievale. În cea de-a doua parte este abordată moștenirea istorică contestată a Ordinului din perspectiva epocii moderne: construirea memoriei Prusiei medievale; reînvierea monumentelor Ordinului teuton în perioada neogotică; distrugere, restaurare și

reconstrucție în secolul XX; reînvierea memoriei Prusiei tribale de dinaintea creștinării; peisajul martirilor; amintirea bătăliilor de la Płowce (1331) și Grunwald (1410). În concluzie, autorul remarcă un fenomen interesant, și anume că, după disoluția Prusiei medievale, are loc o reconstrucție a acesteia într-un alt plan.

9. *Concluzii: războiul sfânt și colonizarea* (p. 375–384). În capitolul final sunt subliniate câteva dintre ideile de bază: Ordinul teutonic și sfârșitul Prusiei tribale; cucerire și colonizare; Livonia medievală – o oglindă a statului Ordinului teuton din Prusia, și, desigur, în perspectivă, noi căi de cercetare referitoare la subiectul expus.

Volumul se încheie cu: *Referințe suplimentare* (p. 385), *Bibliografie* (p. 386–422), *Index* (p. 423–428). Condițiile grafice și ilustrația inserată în text sunt de bună calitate.

Apreciam că ne aflăm în fața primei lucrări referitoare la arheologia Prusiei medievale, constituind în același timp o introducere cuprinzătoare la o perioadă și o zonă de interes în creștere. De asemenea, este una dintre cele mai interesante abordări din perspectiva impactului unui

stat asupra mediului înconjurător. Cartea reprezintă totodată o contribuție importantă la promovarea conștientizării internaționale a existenței patrimoniului cultural al regiunii Mării Baltice, atitudine care a crescut rapid în ultimele câteva decenii.

Pentru arheologia din țara noastră, volumul prezintă interes, pe de o parte, ca metodologie și manieră de abordare, iar pe de altă parte, prin faptul că, în contextul privind *arheologia așezărilor estice („Ostsiedlung”)* – *războiul sfânt și colonizarea* (p. 91–95), autorul a inclus referiri și despre cetatea Marienburg (Feldioara) din Transilvania (unde a participat la cercetări arheologice în anul 2007). Această carte ne ajută să înțelegem mai bine ceea ce ar fi putut să însemne existența unui stat cruciat la curbură Carpaților, prezența Ordinului teuton pentru doar 14 ani în Țara Bârsei nefiind altceva decât o „repetiție generală” înainte de „misiunea Prusia”.

Adrian Ioniță

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,

București; e-mail: adrianionita67@yahoo.com.

Mary C. Beaudry și Travis G. Parno (ed.), *Archaeologies of Mobility and Movement*, New York, Springer, 2013 [Contributions to Global Historical Archaeology]

Textele adunate în acest volum au la origine comunicări prezentate într-o conferință cu tema „People and Things in Motion”, organizată la Boston, în noiembrie 2011, de grupul CHAT (*Contemporary and Historical Archaeology in Theory*). Ele examinează mișcarea obiectelor și a oamenilor, cu inerentele lor recontextualizări, în perioade pentru care există numeroase izvoare scrise și iconografice, și propun viziuni diferite de ontologiile încurajate de arheologiile întemeiate pe săpătură, care îngheață obiectele în contextele lor locale, fie că sunt produse locale sau nu.

Primul grup de studii, pus sub titlul „Objects in Motion”, cuprinde cercetări asupra traseelor urmate de artefacte și interacțiunii lor cu oamenii. Visa Immonen studiază o rețea a dorințelor (*network of desire*)², care leagă populația din

Laponia de cea din Noua Suedie, colonia nord-americană întemeiată în 1638, constatând că recipientele din cupru importate au primit valori legate de aspirații locale și, în același timp, au contribuit la schimbări sociale, la noi moduri de a folosi munca și timpul. Scott Joseph Allen încearcă să iasă dintr-o arheologie care face din obiecte trăsături culturale ale unui grup etnic, folosind o cantitate apreciabilă de informație istorică, care contrastează cu limitările impuse de materialul studiat, un set de pipe provenite din nord-estul Braziliei, fără context arheologic cunoscut, astfel că, în concluzii, care subliniază caracterul complex al relațiilor dintre oameni și obiecte, nu poate face mai mult decât să reafirme principii teoretice. Oscar Aldred pune la îndoială dihotomia obiect/persoană în cercetarea mișcărilor oilor și păstorilor dintr-o comunitate din Islanda, de la mijlocul secolului al XIX-lea până la începutul secolului XX. Folosind instrumentul conceptual al lanțului de practici, definit de relațiile reciproce dintre corpurile în mișcare și sistemele materiale, și care pune în evidență momentele de interdependență, el ajunge la

² Autorul susține că utilitatea noțiunii de dorință provine din capacitatea ei de a lega viața cotidiană de macropolitică și de rețele globale de schimb, ajutându-ne să înțelegem cum funcționează colonialismul ca o forță care introduce noi moduri de viață și de interacțiune (p. 17).

concluzia că mișcările sunt determinate uneori de oameni și alteori de animale, în acord cu perspectivele care critică antropocentrismul incapabil să țină seama de capacitatea de acțiune a animalelor și a obiectelor, de impactul lor asupra oamenilor, fără însă să compenseze suficient lipsa de sensibilitate pentru relațiile de putere, pentru asimetria dintre uman și non-uman, conținută în abordări de acest fel. Cea mai importantă contribuție a acestei cercetări este argumentația în favoarea percepției realităților arheologice ca fiind constituite nu prin materialitatea lor, ci prin fluxuri de mișcare a oamenilor și animalelor, sensul unui obiect fiind definit nu de proprietățile sale, nici de relațiile cu alte obiecte, ci de mobilitatea sa și de măsura în care mobilitatea i-a asigurat persistența (p. 60). Cercetarea lui Ronald Salzer se referă la un singur obiect, un ceas solar portabil descoperit în săpăturile de la fostul castel Grafedorf, aflat la 30 de kilometri de Viena, o descoperire izolată, datată, pe baza analogiilor, de la mijlocul secolului al XV-lea până la începutul secolului al XVI-lea. Autorul examinează carierele a doi proprietari care l-au putut folosi, ambi având nevoie de un asemenea instrument în deplasările lor, și ajunge la concluzia că el indică modificarea percepției timpului într-o economie aflată în plină schimbare.

În partea a II-a, denumită „People in Motion”, Chieh-fu Jeff Cheng și Ellen Hsieh studiază așezările pentru militari și familiile lor, ridicate în Taiwan, începând cu 1950, după retragerea aici a guvernului naționalist. Peste 800 la număr, ele au fost concepute ca așezări temporare, dar au avut o dinamică diversă, multe dintre ele devenind ruine, iar unele, obiecte de patrimoniu, fiind transformate în muzee, monumente și parcuri, fenomen legat de autori de nevoile identitare ale celor veniți din China continentală și de dezvoltarea unei sensibilități pentru ruinele moderne în Taiwan. Mats Burström examinează peste 30 de cazuri bine documentate de estonieni nevoiți să-și părăsească țara în tipul ocupației sovietice din Al Doilea Război Mondial, care au îngropat mici tezaure personale, alcătuite mai ales din obiecte de folosință zilnică și cărți, cu convingerea că se vor întoarce acasă nu după multă vreme, semnificațiile lor fiind amplificate de dificultățile de a mai ajunge la ele. Craig Cipolla studiază o mișcare complexă a unor amerindieni care au devenit *Brothertown Indians*, un toponim transformat în etnonim, și au fost nevoiți să se mute de trei ori în cursul ultimului sfert al

secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea, în condiții ale căror posibilități și constrângeri au avut efecte atât asupra relațiilor dintre ei, cât și asupra legăturilor cu locurile lor de origine. Aceste mutări au dus la modificări ale ritualului funerar și în decorarea obiectelor realizate din împletituri. Sean Winter studiază interacțiunea dintre global și local în coloniile penale britanice din Australia și constată dificultățile de a-i asocia pe condamnați cu anumite obiecte (de exemplu, din 1915 obiecte descoperite într-o asemenea colonie, la York, în Australia de Vest, doar două au putut fi asociate cu deținuții, restul fiind obiecte produse în masă, importate din Europa și din America de Nord). Karen Hutchins studiază mișcarea oamenilor săraci din orașele din Massachusetts în secolul al XVIII-lea din perspectiva oferită de locuirea de la Parting Ways, aflată la marginea orașului Plymouth, unde s-au adunat oameni izgoniți de alte orașe, devenind, la sfârșitul acestui secol, un loc potrivit pentru afro-americii recent eliberați. Ea folosește noțiunea de liminal, înțelegea ca apropierea unor elemente din identități diferite, dar și ca marginalitate. Acest grup de studii se încheie cu o cercetare a Magdalenei Naum, care pornește de la faptul că, în condițiile călătoriilor transatlantice din secolul al XVII-lea, dorul de casă a ajuns să fie definit ca o boală cu aspecte psihologice și fizice (p. 165). Autoarea susține existența unei adevărate epidemii de nostalgie, care ar fi fost una dintre cauzele întoarcerii celor care pleaseră în America (de exemplu, 70% dintre coloniștii care s-au așezat în Noua Franță s-au întors de unde pleaseră doar după câțiva ani) și își concentrează atenția asupra situației din colonia Noua Suedie, mai ales asupra activității celui de-al treilea guvernator, Johan Printz, și asupra reședinței sale. Construcția, care reproducea structura familiară a unei ferme din Suedia, și obiectele familiare aduse de acolo ar fi avut funcția de a crea iluzia unei realități stabile, dar ar fi stimulat în același timp nostalgia, prin asocierea lor cu lucrurile lăsate în urmă. Totuși, M. Naum nu demonstrează, analizând texte sau obiecte, că așa s-a întâmplat: „[t]he feeling of longing might have been provoked by interactions with material objects brought from the home country” (p. 175). Acele obiecte ar fi putut provoca și alte sentimente, mai puțin apăsătoare, irelevante pentru teza autoarei sau chiar contrare ei.

Cercetările grupate în ultima parte sunt puse sub titlul „Movement Through Spaces”. John

Cherry, Krysta Ryzewski și Luke J. Pecoraro examinează ce s-a întâmplat cu AIR Studios, o construcție din insula Montserrat, unde nume faimoase ale muzicii rock-and-roll au făcut înregistrări între 1979 și 1989. Activitatea ei a încetat ca urmare a efectelor uraganului Hugo, construcția fiind apoi afectată și de erupțiile unui vulcan din apropiere. Ceea ce a rămas din ea a devenit în 2010 obiectul atenției unor arheologi participanți la proiectul *Survey and Landscape Archaeology on Montserrat*, inițiat de J. Cherry și K. Ryzewski, care au întocmit o documentație pentru toate resturile materiale. Autorii atrag atenția asupra importanței intrării în contact cu muzica înregistrată acolo, pe care o consideră parte integrantă din semnificația arheologică, și îi îndeamnă pe cititorii articolului să asculte unele dintre piese (articolul conține o anexă cu artiștii și cu albumele înregistrate). Această semnificație este legată de autori de importanța studiourilor ca loc de memorie, ca „source of pride” pentru localnici și pentru cei care au părăsit insula, confrunțați cu probleme identitare și de nostalgie. Mai aflăm și că studiourile se află pe lista faptelor istorice majore despre insula Montserrat, publicată pe site-ul agenției locale de turism (*Tourist Board*) și că proiectul SLAM a reușit să le introducă pe lista monumentelor alcătuită de Montserrat National Trust (p. 186). Ne aflăm aici în fața unei subordonări totale a arheologiei față de patrimoniu și de turism, arheologii transformându-se din cercetători în promotori, care participă, alături de autoritățile locale, de *music fans* și, bineînțeles, de proprietarul studiourilor, la selectarea faptelor materiale care ar trebui păstrate. Nu există nicio analiză serioasă a felului în care oamenii își amintesc de studiouri. Este citată reacția unei vizitatoare virtuale, pentru care vederea ruinelor este „kind of sacred” (importanța acestei aserțiuni face ca ea să fie citată de două ori, la p. 193 și 194), ceea ce este suficient pentru ca autorii să vorbească despre pelerinaj și despre memorie colectivă. De fapt, în loc să le studieze, autorii vor să le producă. Părerile lor despre semnificația patrimonială a ruinelor par mai importante decât părerile localnicilor sau ale altor oameni interesați de ele.

Articolul lui Travis Parno, inspirat de „Proiectul Arcadelor” al lui Walter Benjamin, are ca obiect felul în care funcționează muzeele locale găzduite de case cu valoare istorică, așa cum este Fairbanks House, și folosește, spre deosebire de

articolul anterior, un chestionar completat de vizitatorii muzeului în perioada mai – octombrie 2011. Din el se desprinde o impresie generală de autenticitate a obiectelor expuse, în ciuda provenienței lor diverse și a dificultății de a le imagina ca funcționând în același context domestic. O autenticitate diferită de cea prețuită de cercetători, care ține mai ales la integritatea materială și la cât mai puține intervenții, o autenticitate contextuală și superficială, condiționată de aspectul vetust și de autoritatea contextului în care sunt prezentate obiectele. Din păcate, fără o prezentare adecvată a chestionarului și a rezultatelor sale, nu putem ști dacă imaginea vizitatorului construită de autor nu a fost influențată mai mult de răspunsurile decât de ideile lui W. Benjamin.

Christina Hodge, care lucrează la muzeul Universității Harvard (The Peabody Museum of Archaeology and Ethnology), analizează, pe baza documentelor scrise și a unor săpături, rolul unei clădiri, *The Indian College*, ridicată în 1655 și demolată în 1677, în structurarea practicilor sociale. Deși doar patru amerindieni au fost găzduiți de această clădire, deși activitățile desfășurate acolo par să se fi concentrat în jurul misiunii de a traduce și tipări *Biblia* în limba algonquină, autoarea nu ezită să vorbească despre „autoritate interculturală” (p. 217) și despre „context colonial multicultural” (p. 226). Surprinde calificarea celor patru ca fiind „brilliant young Native men”, care sugerează un proces riguros de selecție și este parcă desprinsă din textele recente în care universitățile se laudă cu studenții lor. La fel, ideea că acea clădire era „an English space, but also in significant ways a Native one” sau că studenții amerindieni au reușit prin poziția lor să „transcend hierarchies of race and wealth (while still bound by, and simultaneously re-inscribing, the same hierarchies)”. Acest amestec între afirmare și subordonare, împreună cu presupusa multiculturalitate, oferă o imagine ideologizată a dominației culturale coloniale, în care amerindienii „both enforced and undermined logics of English colonialism” (p. 233). Pentru cititorii care nu au rămas cu impresia că acest articol celebrează anacronic trecutul multicultural al Universității Harvard, autoarea încheie: „The Indian College, and by extension early Harvard, is commemorated as a multicultural bastion, its locus reclaimed to manifest Native presences

within an otherwise Anglophile institutional setting” (p. 235).

În ultimul articol din partea a III-a, Alexander Keim examinează mișcarea prin spațiul urban, asociată cu felul în care oamenii se reprezintă prin vestimentația lor, pornind de la descoperiri dintr-un cartier sărac al Boston-ului de la mijlocul secolului al XIX-lea, de la teorii asupra peisajului, de la felul în care Pierre Bourdieu a analizat constituirea dispozițiilor (*habitus*), precum și de la descoperiri arheologice: un fragment de statueta din ceramică, recipiente din sticlă cu numele producătorilor înscrise pe fund (ceea ce i-a permis autorului să identifice pe harta orașului locurile din care au putut fi cumpărate și drumurile pe care cei care le-au folosit le-au făcut de acasă până la magazine) și resturi de încălțăminte. Deși autorul se arată încrezător în capacitatea arheologiei de a scoate analiza trăirilor individuale din domeniul purei speculații (p. 250), ceea ce ne oferă este o juxtapunere de obiecte și teorii, articulate într-o narațiune neconcludentă.

Volumul se încheie cu un comentariu scris de Shannon Dawdy, în care autoarea insistă asupra unor emoții, dorul (*longing*) de casă și dorințele, de la dorințele de a avea anumite lucruri până la dorințele arheologilor de a estetiza ruinele modernității, acestea încurajând mișcarea și transformând-o în experiențe cu efecte delocalizatoare. Ea subliniază contrastul dintre preocuparea tradițională pentru mobilitate, concentrată asupra marilor mișcări de populație și asupra căilor comerciale majore, și preocuparea autorilor acestui volum pentru „broken lines of goodbyes, painful departures, ambivalent displacements, wanderings, and abandonments”, pentru nostalgie, „the wounded underside of the modern condition (early modern to contemporary) of extreme mobility” (p. 258). Autoarea face o distincție foarte interesantă, între nostalgia după un loc și nostalgia pentru trecut (*pastness*) (p. 259), fără însă să remarce pericolul ca schema

dominantă a marilor mobilități să fie înlocuită de una, la fel de autoritară, a micilor nostalgii („it is not unreasonable to assess all heritage making as a form of enacted nostalgia” (p. 259). Mi se pare totuși că autoarea are dreptate atunci când afirmă că o „cotitură (*turn*) nostalgică” în arheologie ar putea tempera elanul arheologilor memoriei, deseori înțeleasă ca fiind una colectivă, idealizată și continuă (vezi cazul estonienilor care se întorc să dezgroape ce au uitat, p. 260).

Valoarea textelor este inegală (introducerea, comentariul final și articolele scrise de Oscar Aldred și de Craig Cipolla mi s-au părut cele mai bune), dar toate aduc contribuții la explorarea direcțiilor de cercetare deschise de abandonarea opoziției dintre mișcare și imobilitate, cultivată încă la noi, opoziție în care mișcarea este asociată cu barbaria („migratori”, nomazi), iar absența mișcării apare ca ceva natural și de dorit, o condiție primară a civilizației.

Deși nu aș recomanda volumul pentru capacitatea de a convinge că investigațiile pe care le conține duc cunoașterea dincolo de ilustrarea cadrului teoretic asumat, reprezentarea oamenilor și a relațiilor lor cu obiectele mi se pare mult mai realistă decât cele cu care suntem obișnuiți. Mi se par semnificative dificultățile cu care se întâlnește cel care vrea să prezinte o arheologie de acest fel în limba română, dificultăți generate mai ales de un mod de a gândi despre umanitate unde nu este loc pentru lucruri obișnuite pentru fiecare dintre noi (e.g. dorințe – *desires*; încâlceala intextricabilă a vieților noastre – *entanglement*). Limbajul nostru științific a fost purificat de aceste lucruri omenești pentru a reduce umanitatea la exprimarea automată a unor valori culturale.

Gheorghe Alexandru Niculescu
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București;
e-mail: alec_niculescu@yahoo.com.